

16. Зашкільняк Л. О. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 752 с.
17. История Второго Интернационала : в 2 т. / [отв. ред. Зубок Л. И. и др.]. – М. : Наука, 1966. – Т. 2. – 596 с.
18. Löw R. Der zerfall der “Kleinen Internationale” / Löw R. // Arbeiterbewegung in Österreich und Ungarn bis 1914. – Wien : Europaverlag, 1986. – 234 s.
19. Najdus W. Ignacy Daszyński 1866–1936 / Najdus W. – Warszawa : Czytelnik, 1988. – 564 s.
20. Najdus W. Kwestia narodowa w ujęciu Polskiej partii socjalno-demokratycznej Galicji i Śląska / Najdus W. – Warszawa, 1979. – 297 s.
21. Najdus W. Polska partia socjalno-demokratyczna Galicji i Śląska, 1890–1919 / Najdus W. – Warszawa : PWN, 1983. – 719 s.
22. Piasecki H. Sekcja żydowska PPSD i Żydowska Partia Socjalno-demokratyczna, 1892–1919/1920 / Piasecki H. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk ; Łódź : Zakład narodowy im. Ossolińskich, 1983. – 380 s.

The article deals with a place and role of the national question in ideology and practice of the Polish social-democratic party in Galicia in 1912–1914. The party line on a preparation for direct struggle for renewal of the Polish statehood, and in particular a creation of the militarized formations, the position concerning other national political forces, the participation in consolidation of the Polish political camp, etc. are shown.

Key words: the Polish social democracy, Galicia, the First World War.

УДК 94 (477) : (439.22)

ББК 63.3 (4 Укр)

Петро Костючок

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЗАЦІЇ УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ В ЖОВТНІ 1938 р.

На основі архівних даних автором висвітлено особливості включення українців Східної Словаччини в жовтні 1938 р. у політичну сферу та боротьбу за свої національно-політичні права. Головною політичною вимогою українського населення Східної Словаччини стало домагання прислання або передання територій їх компактного проживання до складу Підкарпатської Русі. Основними формами боротьби за свої національно-політичні права в жовтні 1938 р. були відповідні широкомасштабні акції: різного роду агітація, телеграми, легальні й нелегальні зібрання, громадський збір підписів на підтримку об'єднання Пряшівської Русі з Підкарпатською Руссю.

Вагоме значення в політизації населення Східної Словаччини відіграли греко-католицький клір і вчителство, яке зайняло консолідовану, чітко окреслену й дієву українську національну позицію.

Ключові слова: українці, політизація, Східна Словаччина, Підкарпатська Русь.

Для подолання історичних міфів сучасна соціогуманітарна наука повинна позбутися політичної заангажованості та суб'єктивної упередженості у вивченні складних питань спільного історичного минулого України та її сусідів. Окремою сторінкою в цьому ракурсі є українсько-словацька історична спадщина, у якій одним із дискусійних і не вирішеним дотепер залишається питання громадсько-політичної життєдіяльності українців як автохтонного населення на теренах Східної Словаччини¹ в міжвоєнний час.

¹ Українське населення на території Східної Словаччини в міжвоєнний період компактно проживало в п'яти судових округах: Стара Любовня (Stará Ľubovňa), Бардеїв (Bardejov), Строків (Stropkov), Міжлабірці (Medzilaborce), Гуменне (Humenné). До складу судових округів Стара Любовня, Бардеїв, Строків і Міжлабірці входили однойменні політичні округи. У той самий час урядуванню судового округу Гуменне підпорядковувалися два політичні округи Гуменне й Снина (Snina).

Значні українські вкраплення (етнічні анклавні) знаходилися в трьох судових округах: Гіральтовці (Giraltovce), Спішська Стара Вєсь (Spišská Stará Ves) і Сабінів (Sabinov). Окремими, здебільшого невеликими за чисельністю й дисперсного типу українські громади розташовувалися ще в дев'яти округах Словаччини: Пряшів (Prešov), Левоча (Levoča), Кежмарок (Kežmarok), Собранці (Sobrance), Спішська Нова Вєсь (Spišská Nová Ves), Вранів над Топльою (Vranov nad Topľou), Великі Капушани (Veľké Kapušany), Крайовський Хльмець (Kraľovský Chlmec) і Михайлівці (Michalovce).

Загалом історіографія етнополітичного й етнокультурного розвитку українського населення Східної Словаччини в міжвоєнний період незначна. На жаль, більшість дослідників обходять політично незручну тему. Тому, природно, указаній проблематиці в історичній літературі приділено обмаль інформативного простору. На наше переконання, причиною такого стану речей є заполітизованість історичних оцінок щодо реального стану речей у Східній Словаччині не лише наприкінці 1930-х рр., а й загалом у передвоєнний і міжвоєнний періоди. Донедавна всі історичні події в регіоні подавалися виключно в контексті існування т. зв. “русинської” концепції. Цьому “сприяли” свого часу чехословацька етнополітична доктрина інтеграції Підкарпатської Русі та сьогодні відповідні контрверсійні пропагандистські праці в зазначеному руслі. Так, у кількох роботах канадський дослідник П.Р.Магочій апелює до наявності окремої східнослов’янської гілки – “русинів”, тому весь історичний перебіг громадсько-політичного життя в цьому регіоні подає виключно в зрізі існування “русинів” як окремого етнічного компонента Східної Словаччини [6; 7; 15; 16]. У той самий час у працях словацьких науковців Я.Ботіка й П.Шворца тема українського національного руху в Східній Словаччині майже не висвітлена. Так, у фундаментальній праці Я.Ботіка “Етнічна історія Словаччини” досліджуваний період узагалі випущений [14], а в роботах П.Шворца окремі сторінки історії Пряшівщини кінця 1930-х рр. подаються виключно в контексті політики автономістського уряду Підкарпатської Русі [22].

Лише останнім часом українські дослідники піддали гострій критиці такі підходи [9]. Заперечуючи русинську риторичку, світ побачили публікації І.Ваната й І.Любчика, у яких була зроблена спроба об’єктивно, на основі відповідної джерельної бази проаналізувати етнополітичні процеси в Східній Словаччині в 1930-х рр. [1; 5]. У контексті висвітлення вказаної тематики в працях зазначених дослідників побіжно йшлося й про наростання українського національно-визвольного руху в кінці 1938 р. і боротьбу проти політики словакізації українського населення. Досить неординарними з методологічного боку є публікації українських дослідників П.Чучки й П.Ференца, у яких зроблена спроба проаналізувати особливості формування, становлення й функціонування національної свідомості населення Українських Карпат, у т. ч. і пряшівських українців [12; 13]. Окреме місце в історіографії теми належить узагальнюючій колективній праці “Закарпаття в етнополітичному вимірі” та роботі М.Вегеша, у яких показано практичні кроки автономного уряду Підкарпатської Русі вирішити територіальні питання зі Словаччиною в кінці 1938 – на початку 1939 рр., опираючись на етнічний фактор [2; 4].

На кінець 1930-х рр. українське населення Східної Словаччини перебувало під впливом двох політичних течій: української й карпаторусинської. Унаслідок інтеграційної етнополітики Чехословаччини та тотальної словакізації краю, українство впродовж 1920 – початку 1930 рр. було більшою мірою інертним до етнополітичних процесів і національно-культурних потреб регіону.

Проблема приселення земель, на яких проживали пряшівські українці, не була новою. Упродовж 1920–1930-х рр. Підкарпатська Русь постійно намагалася переглянути адміністративно-територіальний кордон зі Словаччиною [4, с.228, 235, 237, 253, 287]. У свою чергу, українці Пряшівщини неодноразово надсилали відповідні меморандуми, основним питанням в яких була вимога територіального об’єднання з Підкарпатською Руссю [17–20]. Проте такі дії не дали жодних практичних результатів.

Наростання українського національно-визвольного руху та конкретизація національної роботи в другій половині 1930-х рр. сприяли якісному зростанню національної свідомості українського населення. Виявом цього стали вимоги функціонування українських освітніх закладів і застосування української мови в державних інстанціях.

Окремою дієвою ланкою суспільної роботи в 1935–1937 рр. стала політична агітація, унаслідок якої відбулося наростання політичної боротьби за свої національні

права. Результатом цього стали звинувачення та судові переслідування з боку словацької влади місцевої української еліти (в основному священиків) в антидержавній “руській пропаганді” [17, s.26; 18, s.2].

Державно-політичні зміни в Чехословацькій Республіці внаслідок Мюнхенської змови спровокували посилення децентралізації влади й автономістського руху в Словаччині та Підкарпатській Русі. Висунення вимог широкої автономії від празького уряду закінчилося її офіційним наданням Словаччині й Підкарпатській Русі.

Зазначені події вагомо сприяли включенню українців у боротьбу за свої національно-політичні права. У результаті цього, на хвилі національного пробудження та гострої внутрішньої етнополітичної конфліктності, у жовтні 1938 р. відбулася масова політизація українства. Керуючись принципом національного самовизначення, воно прагнуло вирішити свою подальшу політичну долю.

Головною політичною вимогою українського населення Східної Словаччини стало домагання приєднання або передання територій їх компактного проживання до складу Підкарпатської Русі.

Основною формою боротьби за свої національно-політичні права в жовтні 1938 р. були відповідні акції: широкомасштабна агітація, телеграми, легальні й нелегальні зібрання, громадський збір підписів на підтримку об’єднання Пряшівської Русі з Підкарпатською Руссю.

У перші дні руху за консолідацію етнічних земель одним із дієвих виявів українськості краю стали телеграми за приєднання до Підкарпатської Русі. Загалом телеграми від окремих жителів, ряду сільських громад, культурних організацій надсилалися на ім’я прем’єр-міністра Підкарпатської Русі А.Бродія, міністрів Е.Бачинського й А.Волошина, парламентарія Ю.Ревая, у яких вимагали негайного приєднання Пряшівщини до Підкарпатської Русі [1, с.29].

Так, 8 жовтня 1938 р. священик А.Азарі з Гаваїв Міжлабірської округи надіслав телеграму “сенаторові Бачинському” в Ужгород, у якій “вітає Підкарпатську Русь і ознайомлює його, що громади Гаваї і Маківці зголошуються до Підкарпатської Русі” [20, s.1].

9 жовтня подібні телеграми на ім’я інших міністрів Підкарпатської Русі були відправлені громадами Вишній Орлик зі Стропківської округи, Вишня Видрань і Видрань округу Міжлабірці. Так, у телеграмах із зазначених громад указувалося про їх бажання “приєднати область від Попраду до Спішу до Підкарпатської Русі” [20, s.2].

10 жовтня телеграми подібного змісту були відіслані громадами Вишня Єдлова, Нижня Єдлова, Нижній Орлик і Ладомирова з округу Стропків, Гуньківці й Кечківці з округу Гуменне [20, s.7, 12, 14]. 11 жовтня відповідні заклики за приєднання до Підкарпатської Русі були відправлені з громад Крайне, Чарне, Крайна Поляна Стропківського округу [20, s.14].

Таким чином, українське населення Східної Словаччини в цьому питанні солідаризувалося з політичним проводом Підкарпатської Русі, який також ставив до розгляду перед словацькою владою проблему ретельного й об’єктивного перегляду українсько-словацького кордону [3; 8; 10; 11].

Одним із виявів політизації населення Східної Словаччини стала широкомасштабна агітація. Упродовж другої половини жовтня 1938 р. агітаційні заходи акцентувалися навколо питання приєднання територій з компактним проживанням українського населення Словаччини до Підкарпатської Русі. Агітаторами в основному виступали вчителі й греко-католицькі священики. Так, 12–13 жовтня 1938 р. учитель М.Матіс з Міжлабірців з трьома іншими вчителями проводили в Стропківській окрузі “руську агітацію” [20, s.17].

На тлі ідеї консолідації українських земель відбулось інституційне посилення українського національно-визвольного руху в Східній Словаччині. Результатом його

стало створення окружних Руських Народних Комітетів, які мали представницькі повноваження й виступали від імені українського населення, вимагаючи приєднання до Підкарпатської Русі. За архівними матеріалами, такі комітети постали в Стропкові й Міжлабірцях. Так, 9 жовтня 1938 р. був створений Міжлабірський окружний руський народний комітет, метою якого було захищати права українського населення. У Міжлабірцях місцевий Руський Народний Комітет очолив В.Ройкович, який займав посаду голови суду в указаному місті, у Стропкові – Ю.Чамбур [20, s.17, 24].

З ініціативи комітету в Міжлабірцях було організоване багатолюдне віче, на якому присутні продемонстрували своє бажання об'єднатися з Підкарпатською Руссю. У свою чергу, Окружний Руський Народний Комітет у Стропкові “як заступник руського народу жадає негайного прилучення цілого округу до Підкарпатської Русі” [20, s.17].

Створення місцевих комітетів у Міжлабірцях і Стропкові спонукало до організації центральної інституції. У цих умовах 17 жовтня 1938 р. постав регіональний Руський Народний Комітет. Його очолив учитель В.Коленко з Міжлабірців. Комітет координував національно-політичною роботою серед українців Пряшівщини. Він висунув вимогу “приєднання цілої Пряшівської Русі до Підкарпатської Русі” [20, s.21]. Надалі цей Комітет репрезентував інтереси місцевих українців при уряді А.Волошина [3].

Одним із напрямів політизації населення стали громадсько-політичні віча. Так, 14 жовтня на Монастирі в Красному Броді в окрузі Снина відбулася маніфестація, яка постановила прилучити округи Снина, Міжлабірці, Стропків, Гуменне, Требишів, Собранці й Михайлівці до Підкарпатської Русі [20, s.37]. Під час маніфестації в Красному Броді організаторів акції було заарештовано [1, с.31].

Проте це не зупинило наростання політизації населення Пряшівщини, а навпаки – політична ситуація в регіоні лише загострилася. Місцеві українські проводи на 16 жовтня 1938 р. призначили всенародні збори у Вишньому Свиднику, які мали вирішити політичне майбуття українства регіону [20, s.18].

Підготовка до всенародного зібрання супроводжувалася політичною агітацією. Так, 15 жовтня 1938 р. окружний уряд у Міжлабірцях доносив, що “агітація в окрузі за приєднання до Підкарпатської Русі стає зо дня на день поважнішою”. “Учителі греко-католицьких народних шкіл, як і вчителі руської міщанської в Міжлабірцях, провадять не лише між населенням, але й між школярами велику агітацію, збурюють їх проти всього, що є словацьким, розсіюють ненависть в очі словацькому урядуванню і словацькому громадянству” [20, s.23]. В агітаційній роботі особливою активністю відзначалися Е.Кудей з Нягова, студент В.Сушко з Калинова, Й.Подгасцький, Г.Млинарчик, В.Рудий, Г.Андрейковічова, а також учителі М.Матіс, Ф.Гула, Ф.Кумічак, Й.Петрашовський, М.Рогаль, Е.Міхалов, В.Ройкович [20, s.23].

Такий перебіг подій дуже стурбував словацьку владу. Кризову ситуацію на сході Словаччини прагнув узяти під контроль уряд Й.Тісо. У зв'язку із цим 14 жовтня 1938 р. Країнський уряд у Братиславі розіслав повідомлення до урядів у Гіральтовцях, Бардейові й Міжлабірцях “у справі майбутнього згромадження українців у Вишньому Свиднику”. Місцевим урядам було рекомендовано про недопущення населення на вказану маніфестацію [20, s.18]. Таким чином, українському населенню взагалі заборонялися будь-які громадські зібрання [20, s.4].

Разом з тим центральними й місцевими властями було вжито ряд застережних заходів радикального змісту. Так, на терени політичного округу Міжлабірці з Кошиць для заспокоєння населення й підтримки правопорядку було перекинуто 265 військових і 40 прикордонників [20, s.32].

Словацька влада жорстко відреагувала на участь в українському політичному русі державних службовців. Осіб, які знаходилися на державній службі, брали участь у таємних зборах і вели агітаційну роботу, під різними приводами було звільнено. Так,

окружний уряд у Міжлабірцях 16 жовтня 1938 р. повідомляв, що звільнено вже дев'ятьох учителів і ще сімох мають звільнити [20, s.32]. У справу ведення вчителями антидержавної агітації втрутилося Міністерство шкільництва і народної освіти в Братиславі, яке підтримало звільнення 16 вчителів з політичного округу в Міжлабірцях [20, s.52]. Такі дії словацьких властей викликали “негативне збурення” у місцевого українського населення [20, s.52].

Проте, незважаючи на це, серед українців Східної Словаччини масово ширилися патріотичні агітаційні листівки. Так, в одній з них писалося: “Русини Пряшівської Русі! Хочемо волі – свободи! Хочемо приєднання з Підкарпатськими браттями, під керуванням наших керівників і міністрів, вільна і самостійна Підкарпатська Русь. Нехай живуть наші праві й рідні керівники-міністри: о. Августин Волошин і Юлій Ревай. Не вірте розвратникам, які воняють (говорять. – П.К.) Будапешт або Москва” [20, s.61].

Наростання етноконсолідаційного руху призвело до того, що окремі громади Східної Словаччини приймали офіційні рішення з вимогами щодо приєднання до Підкарпатської Русі. Так, у відозві від 23 жовтня 1938 р. громада Крайня Поляна Стропківського округу “рїшительно требует скорого присоединения къ Подкарпатской Русі”. Під відозвою свої підписи поставили голова зборів Г.Настішин, секретар П.Ігнат і ще 22 особи [20, s.75].

Окремою організаційною формою боротьби за об'єднання з Підкарпатською Руссю стала проведена в кінці жовтня 1938 р. акція зі збирання підписів. Так, розпочавшись 23 жовтня 1938 р. у політичному окрузі Стара Любовня, указана акція 24 жовтня одразу ж була заборонена словацькими властями як протизаконна [20, s.62]. Акції подібного змісту мали місце й в інших політичних округах Східної Словаччини, зокрема в Гуменному [20, s.92] та Сабінові [20, s.94].

Особливою активністю в проведенні акції відзначилися українські громади Ярабини, Літманової й Калинова Старолюбовнянської округи 81. Так, з приводу проведення відповідної акції 24 жовтня 1938 р. у Ярабині окремих уряд у Старій Любовні доносив, що місцевий греко-католицький священик Й.Сірко “закликав громадян аби після богослужіння прийшли до місцевої людської школи для підписання вказаного листка, який там сам поперед усіх підписав. Ішлося про підписання меморандуму, у якому жадалося приєднання Східної Словаччини до Підкарпатської Русі” [21, s.2]. Таку ж консолідовану українську позицію зайняв місцевий греко-католицький клір: священники Є.Дудинський з Рихманової, В.Левицький з Кам'янки округу Міжлабірці, П.Кернашевич зі Стакчина (єдиний православний отець, який підтримав акцію), А.Фірцак з Ублі, Ю.Парнахай з Вишньої Яблінки, В.Хайду з Нехвальвової Полянки, Ш.Іванчо із Зубного округу Снина, Д.Судіч з Ладомирової й І.Качур з Вишнього Мірошова округу Стропків, Я.Міли з Кійова й Ш.Бескид з Орлова округу Сабінів [21, s.2–4].

Активну позицію зі збирання підписів за приєднання Східної Словаччини до Підкарпатської Русі зайняли місцеві вчителі. Вони, як і священники, провадили масштабну агітаційну кампанію (ідучи від хати до хати) та закликали українське населення підтримати їх вимоги щодо політично-територіальної злуки Пряшівщини з Карпатською Україною. Загалом, за даними Країнського уряду в Братиславі, серед учительства значущою агітаційною роботою відзначалися Й.Подгасцький, В.Коленко, Г.Млинарік, В.Рудий, Г.Ондрейковічова, М.Матіс, Т.Гула з Міжлабірців, Т.Кумічак із Сукова, Й.Петрашовський і Я.Адзіма з Красного Броду, Я.Руснак з Маківців, Е.Сухий з Брестова, Й.Дзуренда з Вишніх Чабінів, Ш.Макара з Волиці, І.Керлік з Нижньої Радвані Міжлабірської округи, Я.Гудік і О.Курей з Ярабини, Ш.Романяк і М.Дуранка з Кам'янки Старолюбовнянської округи, Я.Ондо з Іновців і М.Віцо із Зубного Снинської округи, Я.Опп з Грабовчика, Е.Доманицький із Черниці, Ю.Самбора з Кечковців, Е.Бідлік з Нижнього Орлика, І.Пісо із Сухої, О.Капішовський з Нижньої Єдлової, Х.Келлеова з

Вишнього Свидника Стропківської округи, І.Шута з Ястраб'є, Т.Семан і А.Мелицький з Кйова, Д.Милий з Орлова Сабінівської округи [21, с.4–7].

Таким чином, греко-католицький клір і місцеве вчительство в питанні приєднання Східної Словаччини до Підкарпатської Русі зайняли консолідовану, чітко окреслену й дієву українську національну позицію.

У ситуації швидкого наростання політизації українства Пряшівщини та його основної вимоги словацькі власті почали формувати списки “русинських” діячів, які агітували за об'єднання з Підкарпатською Україною [20, с.81]. Так, 25 жовтня 1938 р. Країнський уряд у Братиславі до Президії міністерства шкільництва Словацької країни надіслав документ з поміткою “дуже таємно”, у якому була зібрана інформація про українську агітацію на Східній Словаччині щодо приєднання до Підкарпатської Русі. У документі містилася інформація про агітаційну роботу духовенства й учителів. У кінці вказаного документа зазначалося, що в цілому “для сповільнення тієї агітації... шкідливо було би відбирання у згаданих грецько-католицьких священників парафій... і згадані вчителі були б переведені на місця, де відповідну агітацію не могли би проводити” [21, с.7]. На жаль, подальша доля українського духівництва та вчительства у світлі вказаної рекомендації Країнського уряду невідома.

Проте ультранационалістична політика словацького уряду Й.Тісо впродовж листопада 1938 – лютого 1939 рр. нівелювала український національний рух на Східній Словаччині та мінімізувала його політичні вимоги. Так, на грудень 1938 р. вони концентрувалися вже навколо ідеї надання місцевим українцям широкої культурно-освітньої автономії. Такій швидкій зміні позицій “сприяли” політична неоднорідність українства (наявність двох антагоністичних ідей: проукраїнської й прорусинської), відсутність у його лоні відповідної політико-партійної структурованості, брак дієвої підтримки українства Пряшівщини з боку уряду Карпатської України загалом і в питанні вирішення етнотериторіальних протиріч зі Словаччиною зокрема. Так, у повідомленні окружної влади Снини від 21 лютого 1939 р. йшлося про те, що “східні округи Словаччини з руськими жителями прагнуть до меж Підкарпатської Русі, назовні не провадять жодної агітації в тому напрямі” [20, с.40]. Подібні настрої спостерігалися й в інших політичних округах Східної Словаччини [20, с.24, 25, 41].

1. Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини / І. Ванат. – Пряшів, 1985. – Кн. 2 : Вересень 1938 р. – лютий 1948 р. – 353 с.
2. Вегеш М. Августин Волошин і Карпатська Україна / М. Вегеш. – Львів, 2004. – 414 с.
3. Делегация Пряшівщини у прем'єра д-ра Волошина // Діло. – 1938. – 23 листоп.
4. Закарпаття в етнополітичному вимірі. – К. : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 682 с.
5. Любчик І. Етнополітичні процеси на Лемківщині (90-ті рр. ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.05 “Етнологія” / І. Любчик ; Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2008. – 20 с.
6. Магочій П. Р. Русинське питання / П. Р. Магочій. // Політична думка. – 1995. – № 2–3 (6). – С. 105–115.
7. Магочій П. Р. Формування національної свідомості. Підкарпатська Русь (1848–1948) / П. Р. Магочій. – Ужгород, 1994. – 296 с.
8. Негайно треба вирішити питання території Східної Словаччини // Діло. – 1938. – 12 жовт.
9. Панчук М. Політичне русинство в Україні / М. Панчук // Політична думка. – 1995. – № 2–3 (6). – С. 116–123
10. Словаччина відступить Закарпатській Україні три повіти // Діло. – 1938. – 21 жовт.
11. Українське населення Східної Словаччини хоче об'єднуватися з Карпатською Україною // Діло. – 1938. – 20 жовт.
12. Ференц П. Етнополітичні аспекти процесу становлення національної свідомості українців Закарпаття / П. Ференц // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія “Історія”. – 2005. – Вип. 15. – С. 3–4.
13. Чучка П. Національна свідомість українців Карпатського регіону та їх стремління до державності у ХХ столітті: етнолінгвістичний та культурно-історичний аспекти. – Режим доступу : www.ukrcenter.com/Library/read.asp?id=7781.

14. Botik J. Etnická historia Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnickeho Slovenska a zahraničných Slovákov / J. Botik. – Bratislava, 2007. – 229 s.
15. Magocsi P. R. Encyclopedia of Rusyn history and cultur / Paul R. Magocsi, Ivan Pop. – Toronto, 2002. – 520 p.
16. Magocsi P. R. Mapovanie národov bez štátu: východní Slovania v Karpatoch / P. R. Magocsi. – Режим доступу : <http://www.saske.sk/cas/2-99/magocas.html>.
17. Národný Archív Slovenskej Republiky, Škatuľa 20. Krajinský úrad v Bratislave. Prezidium /1920/ 1928–1938 /1939/, Karton 90. Ankieta o Rusinskej otázke.
18. Národný Archív Slovenskej Republiky, Škatuľa 20. Krajinský úrad v Bratislave. Prezidium /1920/ 1928–1938 /1939/, Karton 211. Žiadosť Ruskej národnej autonómnej strany o povolenie vyučovacieho jazyka ruského na školach v okrese Snina.
19. Národný Archív Slovenskej Republiky, Škatuľa 20. Krajinský úrad v Bratislave. Prezidium /1920/ 1928–1938 /1939/, Karton 232. Ukrajinské národnostné hnutie na Slovensku.
20. Národný Archív Slovenskej Republiky, Škatuľa 20. Krajinský úrad v Bratislave. Prezidium /1920/ 1928–1938 /1939/, Karton 237. Národnostné pomery na východnom Slovensku. Agitácia za pripojenie k Podkarpátskej Rusi.
21. Národný Archív Slovenskej Republiky, Škatuľa 20. Krajinský úrad v Bratislave. Prezidium /1920/ 1928–1938 /1939/, Karton 299. Marcové udalosti v Podkarpátskej Rusi. Národnostná statistika obcí a okresov z roku 1938. Situačné správy s národnoste zmiešaných krajov.
22. Švorc P. Zakliata krajina. Podkarpátska Rus 1918–1946. / P. Švorc. – Prešov : Universum, 1996. – 125 s.

On the basis of the archival data the author outlined the peculiarities of joining the political sphere and the struggle for the national and political rights of the Eastern Slovakian Ukrainians in October 1938. The main political demand of the Eastern Slovakian Ukrainian population was to join or to transfer the territories of their compact residence to the Subcarpathian Rus. In October 1938 the main forms of the struggle for national and political rights were such wide-range actions: various agitation, telegrams, legal and illegal meetings, a public collection of signatures in support of the unification of Presov Rus with Subcarpathian Rus.

The Greek Catholic clergy and teachers who had taken consolidated, clearly defined and effectively Ukrainian national position were very played a very important role in the politicization of the population in Eastern Slovakia.

Key words: the Ukrainians, politicization, Eastern Slovakia, Subcarpathian Rus.

УДК 94(4) 1945 (И 39)

ББК 63.3 (УУР) 7

Іван Пендзей

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УГОРЩИНІ (1988–1990 рр.)*

Проаналізовано рішення Всеугорської конференції УСРП (20–22 травня 1988 р.), розкрито їх обмежений і суперечливий характер, значення для розвитку реформ в Угорщині. У статті також з'ясовуються окремі аспекти опозиційного руху, формування багатопартійності в 1988–1990 рр.

Ключові слова: Всеугорська конференція УСРП, перебудова, гласність, плюралізм, опозиція, багатопартійна система.

Першим значним кроком на шляху оновлення соціально-економічної та політичної системи в Угорщині і, як згодом з'ясувалося, початком кінця “партійної держави”, кадарівської моделі соціалізму, яка склалася після революційних подій 1956 р., стала Всеугорська конференція Угорської соціалістичної робітничої партії (УСРП) 20–22 травня 1988 р. Сьогодні відомо – вона пройшла не так, як її замислив незмінний багаторічний керівник Угорської Народної Республіки (УНР) і правлячої компартії Янош Кадар (12 травня 1912 – 6 липня 1989 рр.). У червні 1988 р. під час особистої бесіди із завідуючим сектором Угорщини й Румунії Відділу ЦК КПРС Валерієм Леонідовичем Мусатовим Кадар просив передати М.С.Горбачову, що травнева партконференція УСРП відбулася не так, як він задумав, бо мала місце “змова і зрада партапарату” [17,

* Продовження. Початок див. у вип. II, IV–V, VI, VII, VIII, IX, X–XI, XII–XIII, XIV.